

Gustav René Hocke Svět jako labyrint

U LEONARDA prodělává tento motiv první proměnu: abstraktní, spleť labyrint se stává mapou mysteria, kryptografickým symbolem prastaré kosmologické představy vesmírného zauzlení, zcela v duchu DANTOVY formule ve 33. zpěvu *Ráje: forma universale di questo nodo*. Jde o prastarou gnostickou představu, která se později v návaznosti na novoplatonismus objevila ve filosoficko-metafyzických souvislostech v době kolem roku 1500 ve Florencii (PLATONOVA „zlatá šňůra“, HOMÉRŮV „zlatý řetěz“). MARSILIO FICINO nazýval světlo „poutem světa“ (*vinculum universi*). Podle Herma Trismegista je kosmos utkáán jako (abstraktní) roucho: *quasi vestitum contexta*. Slova a jména jsou „zauzliný“. COOMARASWAMY, z něhož tu čerpáme, upozorňuje především na indické období. Indický bůh Indra řešil „tajemství záhadného uzlu“ Šušnova. Tajemství! Nemá „tělesnou podobu“, nemůže být nikdy uspokojivě vystiženo „přírodními“ atributy. Podle DANTA by se tajemství, Bůh, muselo symbolizovat „zvláštními uzly“ (*nodis strani*), a snad smíme říci spleťtými „nepředmětnými“ lineaturami, abstraktními nerozomotelnými figuracemi. Obraz nejlepších labyrintů bývá vytvořen jedinou čarou (liniovou technikou). Ve vrcholném období manýrismu, v době SHAKESPEAROVÉ, MARINOVÉ a GÓNGOROVÉ, vznikla ve Španělsku dosud největší sbírka evropských kreseb pletencových a labyrintových motivů. *Nueva arte de escribir*. Sestavil ji v letech 1616–1651 PEDRO DIAZ MORANTE a přisoudil v ní významnou roli spirále (srov. VIGNOLOVO schodiště). Mědirytec MELLAN (1598–1668) zachytil Kristovu tvář ze sudaria jednou čarou a poznamenal k tomu: „Jeden vytvořil jediného“ (*Formatur unicus una*).⁴ TESAURO označuje věšty výrazem „zauzlené šňůry“.⁵

Vraťme se k motivu labyrintu. Veskrze náboženský manýristický kult, jenž zobrazuje svět jako labyrint a jehož mystagogický, hieroglyfický a esoterický charakter i záliba v nesnadné přístupnosti, nesrozumitelnosti, v paradoxních metaforách a v absurdnostech jsou víc než nápadné, má pansofický základ. Ale jak můžeme lépe pochopit toto metakulturní zaměření než prostřednictvím stálého konfrontačního prožitku dějinných faktů? Nejstaršími labyrinty, o nichž se zmiňuje evropská literatura, jsou labyrinty z Egypta a Kréty. Jeden z nejstarších (egyptský)⁷ popisuje HERODOTOS. Měl 5000 místností a v ústřední, takřka neobjevitelné komoře byli pochováni králové a posvátní krokodýlové.⁸ Pak následují PLUTARCHOVY zprávy o skutečích Theseových, o vůbec nejzáhadnějším labyrintu, o minojském bludišti v Knossu na Krétě. Postavil jej geniální architekt Daidalos. (Daidalos se nazývá hrdina v „jinošském portrétu“ JAMESE JOYCE.) V krétském labyrintu však žila nestvůra (!), Minotauros, napůl člověk, napůl býk (spojení protikladů). Daidalská labyrintová legenda se pravděpodobně vyvinula z náboženských jeskynních kultů kamenné doby. Grotty, jak už víme, daly vznik grotesce, jejíž labyrintická „bludiště“ jsme se pokusili objasnit již v Andělském hradu. V „ornamentálním“ stylu, předchůdci duchovně zploštělého „abstraktního“ umění, se změnila v pseudo-spekulativní lektvar.

Co tedy v podstatě představoval labyrint ve starých kulturách? „Sjednocující“ metaforu pro vypočitatelný a nevypočitatelný faktor ve světě.⁹ Oklika vede ke středu. Jen nepřímou cestou se dojde k dokonalosti. Základ mnoha egyptských pyramid je řešen labyrinticky. Nedávno se zjistilo, že i půdorys athénské Akropole a AUGUSTOVA mauzolea v Římě byly založeny labyrinticky. Na podlaze orchestry starořeckého divadla v Athénách se našla labyrintická mozaika.

Motiv labyrintu se přímo explozivně vynořil opět v 16. a 17. století a pak ještě mezi roky 1880 a 1950.¹⁰ První kresby kouzelných zahradičních labyrintů uveřejnil HANS VREDEMAN DE VRIES v knize *Hortorum viridariumum formae* (Antverpy 1585). Labyrinticky řešené zahrady vešly záhy v celé Evropě do módy.¹¹ Patřily k nim všelijaké zčásti ukryvané „monstrozní“ sochy. Není pochyby, že kdyby se odkryl půdorys vily ORSINIOVÝCH v Bomarzu, objevil by se labyrint. Anglický výraz *maze* znamená nejen labyrint, ale také údiv (*stupore*), zmatek vyvolaný něčím nepochopitelným. Angličané charakterizují barokní prózu jako „labyrintickou“. Svět jako labyrint! Nejlépe jej sestavíme z „konkrétních“ (uměleckých a literárních) fragmentů. PARACELUS napsal *Labyrinthus medicorum*, HENRY KING publikoval v roce 1627 báseň, v níž srovnává křivolaký labyrint s životem a hříchem (*The crooked labyrinth is life, it is although sin*). Teď se však již blížíme k vrcholu: roku 1631 uveřejnil JAN AMOS KOMENSKÝ, v celé Evropě proslulý český polyhistor COMENIUS (1592–1670), skladbu *Labyrint světa a ráj srdce*. Uveďme si co nejstručněji její obsah: Mladý muž se vydá poznávat svět. Připojí se k němu dva průvodci, Všudybud (Vševěd) a Mámení (Mánil) – zosobňující vypočitatelnost a nevypočitatelnost. Poutník dostane brýle, jimiž vidí všechno „jinak“. Když se tyto brýle sundají, ukáže se pravá podoba světa. Trojlístek dorazí do města se šesti hlavními ulicemi. Ve všech těch ulicích i v zapadlých uličkách „labyrintu“ se poutník setkává s lidmi ve všech myslitelných – ale vždy „převrácených“ – sociálních i psychologických situacích. Nikde, ani na hradě Fortuny (štěstí), ani na hradě Moudrosti (vědění), nenajde uspokojení. Nakonec odhodí brýle mámení a poklekně před Bohem: absolutně nezvratným.¹²

Až se budeme zabývat Prahou RUDOLFA II. a GIUSEPPA ARCIMBOLDA, budeme mít příležitost zmínit se o KAFKOVÍ a jeho románech, o jeho záhadných, „jasně a zřetelně“ nedefinovatelných labyrintických eposech. Nyní si však připomeňme jiného korunního svědka někdejšího manýristického období, Španěla BALTASARA GRACIÁNA. Napsal alegorický román *El criticón* (Nelítostný soudce neboli o obecných lidských nepravostech). Dílo vyšlo poprvé v letech 1651–1657. Hrdina přichází do velkého města, bezpochyby Madridu, tehdy již upadající metropole světové říše. GRACIÁN líčí tedy vlastní prostředí, když píše: „Byl to hotový labyrint, pravé Minotaurovo sídlo. Velké náměstí bylo rozlehlé, bez perspektivy a souměrnosti. Všechny jeho brány byly jen napodobené, ani jedna nebyla otevřená; hojnost věží, více než v Babyloně, a všechny silně vystavené větru.“ „Zmatek připomínal Babylon, špina Lutetii, tj. Paříž, proměny Řím, vulkány Palerme, zatemněnost ducha Konstantinopol, morová epidemie Londýn a zajatci Alžír.“ „Nezabludíme v tom dvorském labyrintu. Nevěř ničemu, co se ti říká, nepřístup na nic, co se od tebe žádá, nedělej nic, co se ti nařizuje.“ „Věř mně, vlk, lev, tygr ani bazilišek se nevyrovná člověku.“

„Celý vesmír se skládá z protikladů a jeho souladnost sestává z neshod.“ „Jedno období stojí proti druhému, dokonce i hvězdy mezi sebou bojují a navzájem se potírají.“ „Na všechny věci na světě se musíme dívat obráceně, abychom je viděli správně.“ Proto volí PARMIGIANINO konvexní zrcadlo, KOMENSKÝ brýle, GRACIÁN kouzelné zrcadlo, v němž se vše zdánlivě přirozené mění v přelud. Toto zrcadlo odhaluje rubovou stránku šálivé přírodní skutečnosti, vlastně světa, který není nic jiného než „labyrint pletich, nepravd a přeludů“.¹³ V Norimberku (abychom uvedli alespoň dva příklady z této doby), domově vrcholně manýristického Pegnitzského pastýřského a květinového řádu a působišti MARINOVA žáka HARSĐORFFERA, vzniklo roku 1676 proslulé „zahradní bludiště“, nazývané též „bludný háj“ nebo „bludný les“ – doba Bomarza. DANIEL CASPER VON LOHENSTEIN, MARINŮV a GRACIÁNŮV překladatel, z básnil „Nápis na labyrintu“. V prvních verších se říká: „Jak se mýlíte, smrtelníci, majíce bludiště za bludnou cestu, která vás má jen zmást.“ A dává typicky manýristickou dobrou radu: „Kdo však *bloudí bludištěm rozumně*, najde cestu spásy a pravdy.“ „Labyrint“ připomínají ještě více dva další verše: „Neboť náš mrtvý duch oživne a pozvedne se k Bohu teprve *při pohledu na zanikání svého zdánlivého Nic*.“ Co je Bůh? „Nekonečně bytí.“